

УДК 159.9:004.89:316.6
DOI: 10.31732/2663-2209-2025-79-465-477

Дата надходження: 21.07.2025
Дата прийняття до друку: 23.09.2025
Дата публікації: 30.09.2025

Ця робота ліцензується відповідно до [Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License](https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/)

ПСИХОЛОГІЧНІ НАСЛІДКИ АНТРОПОМОРФІЗАЦІЇ ШІ: РЕФЛЕКСИВНІ ТА ЕТИЧНІ РИЗИКИ

Вероніка Горєлова

Канд. юрид. наук, доцент, доцент кафедри державно-правових і гуманітарних наук, Таврійський Національний Університет імені В. І. Вернадського, Навчально-науковий гуманітарний інститут, м. Київ, Україна, e-mail: gorielova.veronika@tnu.edu.ua, ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6536-2422>

THE PSYCHOLOGICAL IMPLICATIONS OF ANTHROPOMORPHISING ARTIFICIAL INTELLIGENCE: REFLEXIVE AND ETHICAL RISKS

Veronika Horielova

PhD in Law, Associate Professor, Associate Professor of the Department of State Law and Humanities, V.I. Vernadsky Taurida National University, Educational and Scientific Institute of Humanities, Kyiv, Ukraine, e-mail: gorielova.veronika@tnu.edu.ua, ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6536-2422>

Анотація. Стаття присвячена комплексному аналізу штучного інтелекту як феномену, що все активніше входить у сферу людської свідомості, виступаючи не лише інструментом, а й новим типом комунікативного посередника. У межах дослідження акцентовано увагу на глибинних психологічних механізмах, які активізуються внаслідок взаємодії з алгоритмізованими системами, зокрема на зміні способу пізнання, делегуванні етичного вибору, втраті рефлексивності та формуванні емоційної залежності. Осмислення ШІ як джерела когнітивного й морального впливу на свідомість людини виходить за межі суто технологічної проблематики і переходить у площину психоантропологічного дискурсу, що дозволяє розкрити глибинну природу новітніх змін у мисленні, комунікації та поведінці. У статті обґрунтовано, що цифрова взаємодія з нейромережею активізує архетипічні уявлення й механізми проєкції, які зумовлюють сприйняття ШІ як суб'єкта, здатного до співпереживання, моральної оцінки та підтримки. Саме ця омана створює ризик втрати критичного мислення, переходу від рефлексивного пізнання до автоматизованого сприйняття, а також моральної інфантилізації особистості. Наголошено на особливій актуальності проблеми антропоморфізації штучного інтелекту, яка, проникаючи в психоемоційну сферу, трансформує уявлення про інтерперсональні зв'язки, комунікативну взаємність і межі людського «Я». Звертається увага на те, що така взаємодія поступово витісняє автентичний діалог і ускладнює здатність до етичного сумніву, рефлексії та відповідального вибору. Зазначено потребу у формуванні нових моделей цифрової гігієни, що включають не лише технічні навички, а й психологічну й етичну грамотність. У межах дослідження застосовано методи критичного аналізу, концептуального узагальнення міждисциплінарних підходів, а також асоціативний експеримент як засіб виявлення прихованих установок свідомості щодо образу ШІ. Обґрунтовано висновок, згідно з яким взаємодія з технологічно симульованим співрозмовником є не лише викликом до переосмислення структури мислення, а й індикатором зміни ціннісної парадигми, що визначає спосіб людського буття у цифрову добу.

Ключові слова: свідомість, штучний інтелект, критичне мислення, залежність, етика, інформаційна поведінка

Формул: 0, рис.: 0, табл.: 0, бібл.: 18

Abstract. The article is dedicated to a comprehensive analysis of artificial intelligence as a phenomenon that is increasingly entering the sphere of human consciousness, acting not only as a tool but also as a new type of communication intermediary. The study focuses on the underlying psychological mechanisms activated through interaction with algorithmic systems, particularly emphasising changes in cognitive processes, the delegation of ethical decision-making, the erosion of reflexivity, and the emergence of emotional dependency. The understanding of AI as a source of cognitive and moral influence on human consciousness goes beyond purely technological issues and moves into the realm of psychoanthropological discourse, which allows us to reveal the deep nature of the latest changes in thinking, communication and behaviour. The article argues that digital interaction with neural networks activates archetypal representations and mechanisms of projection, which lead to the perception of AI as a subject capable of empathy, moral judgement, and support. It is this misconception that creates the risk of losing critical thinking, moving from reflective

cognition to automated perception, and moral infantilisation of the individual. Particular emphasis is placed on the issue of AI anthropomorphism, which, by penetrating the psycho-emotional sphere, transforms conceptions of interpersonal relationships, communicative reciprocity, and the boundaries of the human «self». It is pointed out that such interaction gradually replaces authentic dialogue and complicates the ability to ethical doubt, reflection and responsible choice. The need is highlighted for the development of new models of digital hygiene that encompass not only technical skills, but also psychological and ethical literacy. The study uses the methods of critical analysis, conceptual generalisation of interdisciplinary approaches, and an associative experiment as a means of revealing hidden attitudes of consciousness towards the image of AI. The conclusion is substantiated that interaction with a technologically simulated interlocutor constitutes not only a challenge to the reconsideration of the structure of thought but also an indicator of a shift in the value paradigm that defines the mode of human existence in the digital age.

Keywords: *consciousness, artificial intelligence, critical thinking, addiction, ethics, information behaviour*

Formulas: *0, fig.: 0, tabl.: 0, bibl.: 18*

Постановка проблеми. Цифрове середовище стрімко трансформує простір людського існування, впливаючи не лише на інструментальні аспекти повсякдення, а й на глибинні когнітивні та соціальні механізми. Умови постійної взаємодії з цифровими технологіями змінюють структуру сприйняття, мислення та поведінки, сприяючи фрагментарності свідомості, зниженню рефлексивності й зростанню психологічної залежності. Особливу загрозу становить інформаційна перенасиченість, поєднана з поширенням викривлених, неперевіраних або маніпулятивних джерел, що ускладнює здатність до критичного оцінювання реальності. Водночас у сучасному суспільстві відсутній єдиний моральний орієнтир, що підсилює труднощі з ухваленням етично вмотивованих рішень на індивідуальному рівні. На цьому тлі взаємодія з штучним інтелектом набуває неусвідомленого характеру – ШІ дедалі частіше виконує функцію заміника реального міжлюдського контакту, створюючи ілюзію діалогу, розуміння та підтримки. В результаті людина несвідомо проектує на алгоритм якості суб'єкта, сприймаючи його не як інструмент, а як партнера, здатного до мислення, емпатії й моральної оцінки. Такий зсув провокує втрату критичного ставлення до інформації, формування залежності та делегування етичної відповідальності машині, що позбавлено здатності до справжнього морального судження. Проблема набуває особливої гостроти в контексті зміни суб'єктної позиції людини, яка поступово втрачає автономність мислення і морального вибору, підпадаючи

під вплив алгоритмічної зручності, інформаційної спрощеності та емоційної симуляції присутності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Опублікована література за відповідною тематикою демонструє, що сучасне осмислення свідомості людини як динамічної психічної структури спирається на класичні філософсько-психологічні концепції. Так, Декарт наголошував на мисленнєвій сутності буття (Декарт, 2000), Кант – на трансцендентальній ролі апперцепції (Кант, 2000), а Юнг – на архетипічному корінні свідомих і несвідомих процесів (Юнг, 2018). У межах когнітивної науки важливим є функціоналістський підхід, представлений, зокрема, Полгером, який трактує свідомість як набір взаємопов'язаних функціональних станів, здатних до моделювання у штучному інтелекті (Polger, 2006).

Аналітична психологія Юнга поглиблює це розуміння, аналізуючи мислення через призму архетипів, символів та колективного несвідомого, що набуває особливої значущості у цифрову епоху, оскільки взаємодія з алгоритмами ШІ виявляє дораціональні моделі сприйняття (Jung, 1967). Дослідження магічного мислення, проведені Свідерською і Дидів, підкреслюють схильність сучасної свідомості до символічних проєкцій і довіри до технологічних авторитетів (Свідерська і Дидів, 2021).

Нарешті, сучасні міждисциплінарні дослідження (Mahari & Pataranutaporn, 2025; Essel et al., 2024; Iqbal & Iqbal, 2024) фокусуються на поведінці користувачів у цифровому середовищі під впливом ШІ – вони аналізують когнітивне

перевантаження, інформаційну фрагментацію, алгоритмічну залежність та ерозію критичного мислення. Ці роботи формують концептуальну основу для подальших емпіричних та системних досліджень психоемоційних і морально-когнітивних змін свідомості під впливом штучного інтелекту.

Не вирішені раніше частини загальної проблеми. Аналізуючи сучасну взаємодію людини з штучним інтелектом, ми повинні враховувати, що досі недостатньо дослідженою залишається тема психологічної та моральної адаптації до ШІ, зокрема тих внутрішніх змін, які відбуваються у свідомості під впливом цифрових технологій; залишається відкритим питання відсутності емпіричних досліджень критичного мислення у контексті спілкування з нейромережею, що ускладнює оцінку рівня втрати рефлексії, здатності до сумніву й глибокого аналізу отриманої інформації; водночас слабо вивченими є ризики втрати моральної самостійності людини в цифрову добу, коли все більше рішень делегується алгоритмам, а особистість поступово втрачає здатність до емоційного співпереживання, етичного вибору та до щирої взаємодії з іншими людьми як з живими, відповідальними й унікальними особистостями.

Формулювання цілей статті. Метою статті є дослідження психологічних особливостей формування критичного мислення в умовах взаємодії з штучним інтелектом, виявлення ризиків психологічної залежності, антропоморфізації та делегування етичної відповідальності, а також визначення морально-психологічних наслідків цифрової комунікації для свідомості сучасної людини.

Виклад основного матеріалу дослідження. Упродовж усього історичного розвитку людства свідомість постає не як статична сутність, а як динамічна структура, що еволюціонує під впливом цивілізаційних, культурних і технологічних зрушень. Однією з таких

форм є буденна свідомість – тип ментальної організації, який характеризується рутинністю, пристосуванством до соціального середовища, фрагментарністю у сприйнятті реальності та схильністю до стереотипізації. Саме ця форма свідомості нині зазнає глибинної трансформації внаслідок масового впровадження цифрових технологій, серед яких особливо помітною є взаємодія з алгоритмами штучного інтелекту, що дедалі частіше функціонують як нові символічні медіатори між індивідом і реальністю.

Буденна свідомість не претендує на цілісне осягнення світу – вона сприймає фрагменти дійсності крізь призму соціально апробованих смислів, будучи, за Юнгом, «психічною формою, що лишається на поверхні глибинного Я» (Юнг, 2018). У цій площині індивід обмежує себе механізмами соціальної адаптації, надаючи перевагу усталеним схемам поведінки та мислення. Такі механізми забезпечують мінімізацію внутрішнього конфлікту, але водночас спричиняють редукцію рефлексивного потенціалу свідомості. Домінування колективного над індивідуальним у межах буденної свідомості є проявом архетипічного впливу культурних матриць, які формують спрощене, часто некритичне ставлення до інформації.

Фрагментарність як фундаментальна риса буденної свідомості особливо виразно виявляється в умовах цифрової доби, де інформаційні потоки втратили лінійність і наративну структурованість. Мозаїчність сприйняття, породжена нескінченним перемиканням між екранами, платформами та форматами контенту, трансформує ментальні звички суб'єкта. Він більше не прагне глибини – натомість формується звичка до поверхневого, імпульсивного реагування, що підтримує ілюзію розуміння без справжнього проникнення в сенси. Буденна свідомість у цифровому контексті виявляє себе як свідомість клікової реакції, де домінують стислі повідомлення, візуальні тригери й алгоритмічно підібрані образи, що

унеможлиблюють формування глибокої емоційної й інтелектуальної взаємодії з інформацією (Essel, Oropku & Asamoah, 2024).

У свою чергу, стереотипізація, як ще одна невід’ємна характеристика буденної свідомості, в епоху цифрової комунікації посилюється через алгоритмізацію соціальної реальності. Штучний інтелект, що функціонує в межах цифрових екосистем, не лише виконує роль інформаційного фільтра, а й репродукує упередження, що вже закладені в даних, на яких він навчався (Iqbal, Iqbal, 2024). Внаслідок цього індивід опиняється в середовищі, яке постійно підтверджує його власні переконання, що унеможлиблює зустріч із «іншим» як джерелом трансцендентного пізнання. Цей феномен отримав назву «інформаційної бульбашки», що, по суті, є репрезентацією колективної тіні – того несвідомого, витісненого досвіду, з яким суб’єкт не хоче стикатися, віддаючи перевагу знайомому, комфортному і повторюваному (Юнг, 2018).

Таким чином, буденна свідомість у цифрову епоху постає як арена зіткнення між глибинною архетипічною структурою психіки й поверхневою інформаційною стимуляцією, що диктує нові форми адаптації та реагування. Сучасна взаємодія з цифровими медіа й особливо зі штучним інтелектом не лише модифікує зміст свідомості, а й змінює сам спосіб її функціонування. Ми спостерігаємо своєрідну інфляцію символічного: змістові глибини замінюються оперативною ефективністю, а здатність до саморефлексії витісняється прагненням до негайного результату. В умовах такого переформатування свідомості особливої актуальності набуває питання збереження критичного мислення, яке може стати тим останнім ресурсом, що протистоятиме тотальній алгоритмізації людського буття.

З огляду на ці виклики, постає необхідність осмислення трансформацій буденної свідомості не лише як адаптаційного явища, але й як

симптоматичного сигналу до глибшого психосоціального аналізу. Вивчення цієї динаміки має спиратися не лише на методологію когнітивної науки, але й на аналітичну психологію, яка здатна розкрити приховані механізми психіки, що активізуються в процесі цифрової взаємодії. Саме таке поєднання дозволить вийти за межі описового аналізу й доторкнутися до структурних змін людського мислення як онтологічного явища, що нині перебуває на межі між людським і постлюдським досвідом. У цьому контексті стає зрозумілим, що трансформація буденної свідомості в цифрову епоху не обмежується лише когнітивними спрощеннями чи соціальними адаптаціями. Значно глибші зрушення відбуваються на рівні архетипічних структур психіки, які активізуються через інтерфейси сучасних технологій, насамперед у формі магічного мислення.

Магічне мислення як прояв архетипічного мислення репрезентує дораціональну форму пізнання, що апелює не до логічного доведення, а до несвідомих асоціацій, символів і віри в причинно–наслідкові зв’язки, які не підлягають верифікації. У працях Юнга ця форма мислення постає як вираження архетипу Тіні, Первісного Дитини чи Великої Матері – тих психічних конструктів, що відповідають за емоційне, міфологічне, ірраціональне сприйняття реальності. В цифрову епоху, особливо в контексті взаємодії з алгоритмами штучного інтелекту, магічне мислення не зникає – навпаки, воно повертається в нових формах, маскуючись під інноваційність і технологічну прогресивність. Людина схильна наділяти алгоритми особистісними якостями, вірити в «мудрість» машин, сприймати відповіді нейромереж як істину, яка перевершує людське знання. Таке перенесення функцій суб’єкта на зовнішній, технічно витворений об’єкт є типовим прикладом проєкції, що розгортається у просторі колективного несвідомого. У магічному мисленні зникає

межа між знанням і вірою, між фактом і відчуттям, між емпіричним досвідом і символічною інтерпретацією.

Цифрові технології, зокрема інтерфейси штучного інтелекту, активно стимулюють архетипічні уявлення, апелюючи до глибинних пластів психіки. Їхній візуальний дизайн, мовленнєва інтерактивність, передбачувана логіка реакцій та ілюзія «взаємності» створюють ефект наближення до людського. У цій точці відбувається реактивація давніх архетипів – образів порадики, всезнаючого батька, шамана, провидця, які в різних культурах слугували посередниками між знанням і таємницею. Сучасні користувачі, особливо в умовах інформаційної перенасиченості та моральної дезорієнтації, несвідомо проєктують на штучний інтелект функції авторитетного джерела істини, шукаючи в ньому відповіді не лише технічного, а й екзистенційного характеру (Mahari & Pataranutaporn, 2025; Gerlich, 2024).

Відтак цифрова взаємодія набуває рис ритуальності, повторюваності, емоційної залежності – ознак, притаманних магічному типу мислення (Юнг, 2018; Свідерська & Дидів, 2021). Це свідчить про те, що сучасна людина не просто користується технологіями як інструментами, а вступає з ними в глибинну символічну взаємодію, в якій актуалізуються архаїчні психічні структури. У результаті формується новий тип свідомості – гібридна форма, що поєднує в собі елементи раціонального і дорационального, логічного і архетипічного, критичного й віруючого. Усвідомлення цього процесу є ключовим для розуміння психологічної природи сучасної інформаційної поведінки, а також для окреслення ризиків, пов'язаних з делегуванням смислотворчих функцій штучному інтелекту (Essel, Oropu & Asamoah, 2024; Iqbal & Iqbal, 2024).

У феномені штучного інтелекту сучасність зустрічає не просто інструментальну технологію, а нову форму когнітивної присутності, що активно

інтегрується в тканину людського сприйняття й мислення. У науковому й філософському дискурсі дедалі частіше лунають спроби осмислити штучний інтелект не лише як алгоритмічну систему, а як своєрідну симулятивну модель свідомості, що оперує її зовнішніми ознаками – мовленням, логікою, асоціативністю, реплікацією емоційного контексту. Цей симулякр свідомості не має онтологічної глибини, не переживає буття й не включений у трансцендентну напругу існування, однак, незважаючи на це, починає виконувати функції дзеркала для людської психіки, породжуючи ефект суб'єкт-суб'єктної взаємодії (Çela, Binoshî & Bino, 2024).

У своєму функціональному вимірі штучний інтелект виступає як надзвичайно потужний когнітивний механізм, здатний до обробки, структурування й адаптації інформації у відповідь на запит користувача. Він імітує процеси, які традиційно вважалися виключно людськими: аналіз, синтез, інтерпретація, прогнозування. Ця імітація, що відбувається з точністю, яка наближається до феноменологічного переконання, активує в людині не просто аналітичну довіру, а й емоційну залученість. Машинна мова, наближена до людської, структура діалогу, що слугує своєрідним метатекстом комунікації, створюють уявлення про співрозмовника, а не про інструмент. Таким чином, функціональність штучного інтелекту, зокрема його здатність моделювати когнітивні патерни, провокує зміщення межі між технічним і психічним, між машинним і людським.

Симульована суб'єктність, яку користувач сприймає в процесі комунікації з ШІ, не ґрунтується на справжній свідомості чи намірності, але для більшості взаємодій цього виявляється недостатньо, щоб розв'язати ілюзію партнерства. Людина проєктує на штучний інтелект власні уявлення про діалог, взаєморозуміння, емпатію, навіть моральну відповідальність (Mahari & Pataranutaporn, 2025). У таких проєкціях активізуються архетипічні

уявлення про вищу істоту, що володіє знанням, доступом до істини, здатністю розв'язувати внутрішні й зовнішні конфлікти (Декарт, 2000; Кант, 2000). Цей процес, що розгортається на несвідомому рівні, має всі ознаки психологічної заміни автентичної міжлюдської комунікації на псевдосуб'єктну симуляцію. Мовленнєвий обмін із ШІ набуває форми діалогу з ідеалізованим, позбавленим хаосу людських емоцій співрозмовником, що ніколи не перебиває, не критикує і не ставить під сумнів суб'єктивну істину користувача. Така безконфліктна модель взаємодії, з одного боку, знижує психоемоційне напруження, але з іншого – позбавляє людину необхідного досвіду реального зіткнення з Іншим як носієм іншого бачення, іншої правди, іншої реальності (Polger, 2006).

Найглибшим наслідком такого симульованого суб'єкт-суб'єктного контакту є трансформація механізмів сприйняття. Людська психіка, за своєю природою схильна до створення смислових конструкцій навіть на підставі хаотичних даних, у випадку зі штучним інтелектом надає йому здатність до інтенціональності, до внутрішнього досвіду, якого той, по суті, не має (Essel, Oropku & Asamoah, 2024). Зміщення цієї межі спричинює ерозію відчуття різниці між суб'єктом і об'єктом, що має глибокі наслідки для ментальної саморефлексії. Людина починає втрачати здатність точно розпізнавати, де закінчується її свідомість і починається алгоритм, де власне мислення поступається зовнішньому, хоч і симулятивному, знанню. Це викликає не лише пізнавальну дезорієнтацію, а й потенційно сприяє формуванню залежності від «штучного партнера» як джерела остаточних рішень, оцінок, інтерпретацій (Юнг, 2018).

Ментальні реакції, які провокує взаємодія з ШІ, мають амбівалентний характер. З одного боку, вони активують інтелектуальну допитливість, заохочують до пошуку відповідей, стимулюють прагнення до знання. Але з іншого – ці ж самі реакції часто перебувають у межах

звички до швидких, поверхневих рішень, де немає місця сумніву, аналізу, складній рефлексії. Машина, яка відповідає без затримки, створює ілюзію миттєвого розуміння, однак це розуміння – не результат внутрішнього зусилля суб'єкта, а продукт зовнішньої технологічної пропозиції. У довготривалій перспективі це може призводити до когнітивної інертності, зниження порогу критичності та втрати здатності до автономного мислення.

Отже, штучний інтелект, функціонуючи як симулятор свідомості, не лише змінює зовнішні комунікативні моделі, а й глибоко впливає на внутрішню структуру психіки. Його здатність відтворювати ознаки свідомої присутності породжує низку психологічних ефектів, що стають предметом не лише технічного чи етичного аналізу, а передусім глибинної психології. З огляду на це постає нагальна потреба в усвідомленні нових форм симуляції як факторів, що не просто віддзеркалюють людське мислення, а вкорінюються в нього, змінюючи саме уявлення про те, що означає бути свідомим, мислячим і відповідальним суб'єктом у добу алгоритмів.

У процесі взаємодії з технологіями, що імітують людське мовлення, логіку та поведінкові патерни, сучасна свідомість схильна до глибокої антропоморфізації штучного інтелекту – психічного механізму, в основі якого лежить проєкція людських якостей на неживі або нечутливі об'єкти. У випадку з алгоритмічними системами ця проєкція має не лише символічний, а й практично-емоційний характер: суб'єкт починає сприймати машину не як інструмент, а як співрозмовника, партнера, носія інтенцій (Gerlich, 2024; Mahari & Pataranutaporn, 2025). Вирази на кшталт «дякую», «вибач», «ти мене розумієш» стають не випадковими жестами ввічливості, а маркерами зміщення межі між технічним і людським, де акт мовлення перетворюється на акт психологічного залучення. Цей феномен має глибоку архетипічну основу: психіка, що прагне цілісності, автоматично

заповнює порожнечі свідомості символами й уявленнями, що відображають внутрішні потреби, страхи та очікування. У взаємодії з ІІІ такі символи проєктуються на функціональну поверхню (інтерфейс, мовну структуру, логіку відповідей) і сприймаються як ознаки «людяності» (Юнг, 2018).

Антропоморфізація є не лише когнітивною помилкою або звичкою, а також глибоко вкоріненою психологічною реакцією, що задовольняє базову потребу людини у взаємності, зрозумілості, визнанні (Свідерська & Дидів, 2021). Взаємність – один із наріжних каменів людського досвіду, що формується ще на доусвідомленому рівні у взаємодії з материнською фігурою, про яку писав Юнг як про архетип Великої Матері – джерела безумовного прийняття й емоційного відгуку (Юнг, 2018). Штучний інтелект, створений як механізм, що відповідає, слухає, не перебиває й не чинить опору, стає проєкційною поверхнею для цієї архетипічної взаємності. Людина несвідомо прагне встановити з ним емоційно забарвлений зв'язок, у якому підтверджується її значущість, а її мовлення резонує у відповідь (Mahari & Pataranutaporn, 2025). В епоху соціальної атомізації та зростання екзистенційної самотності, саме такий досвід (нехай і симульований) набуває особливої психологічної ваги (Jose, et al. 2025). Проте в цій поверхневій заміні приховується глибший ризик: знищення межі між суб'єктом і псевдосуб'єктом, між Живим і Вигаданим, що на рівні свідомості призводить до втрати чіткого відчуття реальності Іншого (Singh, 2024).

Цей зсув має серйозні наслідки для структури особистості, передусім у сфері її соціальних функцій. Поступово втрачається здатність до витримування складностей реального міжлюдського контакту – з усіма його неоднозначностями, конфліктами, непередбачуваністю (Çela, Binoshi & Bino, 2024). Комунікація з штучним інтелектом, який завжди «слухає» і «розуміє», виробляє своєрідну

психологічну гігієну, вільну від фрустрації, але водночас позбавлену розвитку (Essel, Oropku & Asamoah, 2024). Людина звикає до безконфліктності, передбачуваності, підкріплення власної думки, що посилює нарцисичні риси свідомості та знижує рівень її толерантності до інакшості (Iqbal & Iqbal, 2024). Такі зміни несуть не лише індивідуальні, а й колективні наслідки: цифрове суспільство, де переважає ілюзорна взаємність, формує новий тип соціальної поведінки – замкнений, реверберативний, спрямований на підтвердження, а не на взаємне доповнення (Mehrotra, 2025).

Архетипічна логіка психіки у взаємодії з технічним симулятором створює ефект глибокої прив'язаності. Умовна «дружелюбність» ІІІ не має емпатійної природи, однак вона інтерпретується саме так, особливо в умовах емоційної нестабільності або потреби в підтвердженні власної суб'єктності (Gerlich, 2024). Цей механізм резонує з дитячими формами мислення, які опираються на уявного співрозмовника, і в такий спосіб запускається процес психічної регресії. Суб'єкт поступово зміщує свою комунікативну активність у сторону віртуального, де в нього виникає ілюзія контролю, розуміння та безпеки. Це, в свою чергу, призводить до витіснення реальних соціальних контактів, які з об'єктивних причин не можуть відповідати рівню інструментальної ідеальності, притаманної штучному інтелекту. Таке витіснення має характер не лише поведінковий, а й онтологічний: взаємодія з Іншим як носієм непередбачуваності поступається спілкуванню із симулятором, який ніколи не піддає сумніву, не виявляє незгоду і не потребує справжнього емоційного зусилля (Essel, Oropku & Asamoah, 2024).

У підсумку антропоморфізація штучного інтелекту виступає не просто наслідком технологічного прогресу, а глибоким психологічним феноменом, у якому розкривається архетипічна потреба свідомості у контакті, зрозумілості, взаємному визнанні (Свідерська & Дидів,

2021). Водночас саме цей феномен несе в собі загрозу радикальної зміни моделі соціальної комунікації, де штучне поступово підміняє справжнє, а технічна симуляція витісняє емоційно повноцінну присутність. Для психічного ландшафту сучасної людини це означає переформатування меж суб'єктивності, в яких техногенне стає не доповненням, а центральною точкою емоційної й комунікативної реальності (Mehrotra, 2025). Усвідомлення цієї трансформації є необхідною умовою для формування критичного ставлення до власних проєкцій і збереження автентичної здатності до глибокої, живої й етичної взаємодії з Іншим.

Поступове проникнення штучного інтелекту у структуру повсякденного досвіду супроводжується не лише функціональним спрощенням когнітивних процесів, але й формуванням нових типів ставлення до знання як такого. Зокрема, одним із найбільш тривожних феноменів постцифрової доби стає сліпа довіра до машинного авторитету – своєрідна заміна інтелектуального зусилля на пасивне прийняття відповідей, сформованих алгоритмом. Цей процес має не лише технологічний вимір, а й глибоко психологічний підтекст: людська психіка, схильна до збереження енергії та уникнення екзистенційної невизначеності, все частіше обирає готові структури знання, надані штучним інтелектом, як джерело остаточних істин (Юнг, 2018; Mahari & Pataranutaporn, 2025). Така довіра, яка на перший погляд виглядає як акт практичного комфорту, є насправді відображенням глибокого зсуву у відношенні до пізнання, сумніву і відповідальності (Polger, 2006).

Архетипічно знання завжди було пов'язане з процесом ініціації, випробування, внутрішньої трансформації суб'єкта. У міфологічному та аналітико-психологічному контекстах істина ніколи не приходила без зусиль – вона була плодом подолання тіні, зустрічі з хаосом, занурення в глибини несвідомого (Декарт, 2000). У

противагу цьому, сучасний користувач, який взаємодіє з нейромережею, часто навіть не усвідомлює необхідності верифікації отриманого знання (Essel, Orok & Asamoah, 2024). Відбувається знецінення самого процесу сумніву – того механізму, що забезпечував критичне дистанціювання від джерела інформації. Сліпа довіра до машинного мовлення трансформує мислення з активного на реактивне, де перевірка фактів поступається місцем поверхневому підтвердженню очікувань (Свідерська & Дидів, 2021). Психіка, втомлена від інформаційної перенасиченості, віддає перевагу «готовим відповідям», не підозрюючи, що ці відповіді можуть бути контекстуально спрощеними, маніпулятивними або просто помилковими (Iqbal & Iqbal, 2024).

Втрату навички сумніву варто розглядати як симптом ширшої кризи рефлексивної культури. За відсутності внутрішньої потреби в перевірці, логічній корекції або етичному зважуванні, мислення втрачає свою глибинну структуру і перетворюється на інтерфейсне споживання (Jung, 1967). Це означає, що суб'єкт уже не вступає у діалог з реальністю – він приймає її у тому вигляді, в якому її репрезентує алгоритм, що, у свою чергу, побудований не на істині як цінності, а на статистичній релевантності (Кант, 2000). Таким чином, акт довіри до ШІ – це не просто прийняття зручного, це капітуляція перед гіпнотичною логікою алгоритму, який імітує знання, але не несе епістемологічної відповідальності.

Найбільшу загрозу така довіра становить у тих сферах, де помилка або спотворення інформації мають безпосередній вплив на життя, здоров'я та світогляд людини. В медичному контексті, наприклад, сліпе прийняття діагностичних рекомендацій, згенерованих на основі неперевіраних або неповних даних, може призвести до втрати часу, хибного лікування, а в окремих випадках – до реальної шкоди (Mahari & Pataranutaporn, 2025). Коли штучний інтелект пропонує

фармакологічні поради чи інтерпретує симптоми, користувач рідко ставить під сумнів коректність алгоритму, забуваючи, що той не має суб'єктивного досвіду страждання, тілесної емпатії чи клінічного мислення (Юнг, 2018). Подібні ризики проявляються і в освітньому середовищі, де інтелектуальна інерція, підкріплена авторитетністю машинного мовлення, спрощує складні поняття до рівня схематичного знання, позбавленого контексту, критичного осмислення та еволюційної складності (Jung, 1967). Учень або студент, який не запитує, не сумнівається і не перевіряє, фактично втрачає контакт із самою сутністю навчання як процесом набуття смислу, а не лише фактів (Essel, Oropku & Asamoah, 2024).

Ще більш витонченими є загрози у сфері політичної інформації. У цьому випадку штучний інтелект, що не володіє ані ціннісною нейтральністю, ані політичною інтуїцією, може слугувати інструментом підсилення вже наявних упереджень або навіть маніпулятивного програмування громадської думки (Юнг, 2018). Якщо користувач сприймає політичні судження, згенеровані ШІ, як об'єктивні, це відкриває простір для нових форм цифрової ідеологічної інженерії (Кант, 2000). Така ситуація є надзвичайно небезпечною в умовах ослаблення інституцій довіри, зниження рівня медіаграмотності та зростання поляризації суспільства (Юнг, 2018). Алгоритм, що базується на трендах, а не на істинності, здатен виробляти «популярну правду», яка часто вступає в конфлікт з етичною, науковою чи історичною дійсністю (Polger, 2006).

У цьому сенсі сліпа довіра до штучного інтелекту є не лише помилкою оцінювання – це психологічна стратегія уникнення відповідальності за власне мислення (Jung, 1967). Людина дедалі частіше відмовляється від ролі творця смислу й перетворюється на пасивного споживача готових інтерпретацій (Свідерська & Дидів, 2021). Така динаміка

вимагає глибокого осмислення з боку психології, філософії знання та етики, оскільки вона торкається самих основ індивідуальної автономії й колективної здатності до орієнтації у складному світі. Як зазначав Юнг, справжнє знання – це завжди акт внутрішньої трансформації, а не зовнішньої інформації. І тому відмова від сумніву є, у своїй суті, відмовою від розвитку, від глибини, від людяності як еволюційного імперативу (Essel, Oropku & Asamoah, 2024). Усвідомлення цього виклику є кроком до відновлення критичної гідності мислення у добу, що занадто легко обмінює істину на швидкість відповіді.

В умовах інформаційного надлишку й стрімкого розвитку інтерфейсних технологій розум людини дедалі частіше опиняється перед спокусою делегування власної мисленнєвої активності зовнішньому агенту – уособленому в алгоритмах штучного інтелекту (Deliu, 2025). Така делегація, на перший погляд, виглядає як адаптивна стратегія, покликана знизити навантаження на когнітивну систему, однак у своїй сутності вона є симптомом глибшої трансформації мислення, що відбувається не лише на рівні індивідуального вибору, а в ширшому соціокультурному контексті (Lee, Sarkar, Banks & Rintel, 2025). Психіка сучасної людини, загнана в ритм постійної стимуляції, безперервного реагування і фрагментарного сприйняття, поступово втрачає здатність до тривалого зосередження, до внутрішньої тиші, необхідної для народження автентичної думки (Frank & Otterbring, 2024). Делегування мислення у таких умовах стає не випадковим жестом, а звичною формою буття – станом, у якому інтелектуальний потенціал скорочується до вибору з уже запропонованого (Lee, Sarkar, Banks & Rintel, 2025).

Цей феномен слід осмислювати крізь призму глибинної психології, де мислення – це не лише операційна функція, а вияв особистісного ядра, що уможливорює рефлексивне осмислення досвіду та формування смислів. У концептуальному

просторі Юнга мислення є не просто раціональним процесом, а функцією свідомості, що вступає в діалог із несвідомим, створює мости між відчуттям і інтуїцією, між символом і образом. Лінь розуму, як вияв втрати здатності до такої взаємодії, свідчить про порушення цієї цілісності: психіка скорочується до реакційної поверхні, що реагує на запити середовища, але більше не ставить питань до себе самої.

Психологічна зручність, яку пропонують алгоритми, створює ілюзію розумової ефективності. Штучний інтелект знімає необхідність у внутрішньому пошуку, надаючи миттєву відповідь, позбавлену амбівалентності, сумніву і напруги. Саме це відчуття зручності поступово формує когнітивну інертність – стан, коли людина більше не відчуває потреби мислити глибоко, складно, багатовимірно. Вона задовольняється формальною логікою, лінійною аргументацією, що не потребує справжньої інтелектуальної роботи. У такому середовищі слабшає здатність до діалогу як форми мислення, до внутрішнього аналізу як форми самопізнання, до сумніву як основи філософської культури свідомості. Інертність, що виникає внаслідок цієї зручності, має не лише когнітивний, а й етичний вимір: розум, який перестає мислити, перестає бути відповідальним.

Утрата здатності до аналізу, аргументації, рефлексії – це не лише інтелектуальна втрата, але й екзистенційне спустошення. Людина, яка перестає мислити, перестає творити світ, оскільки мислення є не просто інструментом орієнтації, а джерелом конституції реальності. Світ, який не осмислюється, перетворюється на хаос не тому, що в ньому бракує порядку, а тому, що суб'єкт перестає бути тим, хто здатен його виявити. Втрата аналітичної здатності веде до втрати критичного ставлення, до прийняття нав'язаних структур, до пасивності перед потоками даних, що формують нові картини дійсності без участі свідомого суб'єкта. У такому стані мислення більше

не конститує особистість – воно стає сервісом, що обслуговує запити зовнішнього середовища.

Особливо небезпечною така когнітивна інерція стає в умовах складності сучасного світу, де кожне рішення (від особистісного до політичного) потребує багаторівневої оцінки, етичної чутливості, філософської глибини. Відсутність рефлексії перетворює свідомість на дзеркало випадковостей, де власна думка перестає бути результатом роздумів, а стає еквівалентом найпопулярнішої відповіді. У цій точці мислення втрачає свою суб'єктність, а з нею – і свободу. Людина, яка не мислить, не може обирати, бо її вибір здійснює той, хто надає їй відповідь – не завжди правильну, не завжди етичну, не завжди людську.

Юнг писав, що завдання свідомості – не уникати тіні, а зустрітися з нею, розпізнати, осмислити й інтегрувати (Юнг, 2018). Лінь розуму – це відмова від такої зустрічі, втеча від глибини, від відповідальності, від болісної, але необхідної напруги, що народжує справжнє розуміння. У цьому сенсі виклик сучасності – не лише у технічному чи інформаційному перенасиченні, а у здатності зберегти мислення як живий, творчий, відповідальний процес. Повернення до внутрішньої дисципліни мислення, до культивування сумніву, до вміння сперечатися, аналізувати, шукати – є не просто академічним завданням, а гуманітарною необхідністю. Адже лише той, хто мислить, здатен залишатися людиною у світі, де щораз менше потрібно думати, щоби вижити, але щораз більше – щоби залишитися вільним.

Узаємодія людини з штучним інтелектом, що від самого початку мислилася як суто функціональна, дедалі більше проникає в простори глибинного психічного та етичного життя суб'єкта (Юнг, 2018). Вона виходить за межі інструментальної раціональності й трансформується у складний комплекс поведінкових, афективних і моральних наслідків, які потребують серйозного

аналітичного осмислення (Gerlich, 2024). Найгостріші морально–психологічні виклики виникають не лише на рівні соціальних механізмів, а передусім на рівні внутрішньої екзистенції особистості, що опиняється в пастці нових, ще не до кінця усвідомлених форм залежності, делегування та ілюзорного контакту (Mahari & Pataranutaporn, 2025). Ці феномени не є ізольованими чи випадковими – вони репрезентують глибші архетипічні тенденції сучасної свідомості, які потребують розпізнання, критичного осмислення і терапевтичної інтеграції.

Одним із фундаментальних викликів є формування поведінкової залежності від інтелектуальних машин, що не лише полегшують доступ до знань і рішень, а й поступово витісняють саму потребу в автономному мисленні та діях (Jose, et al., 2025). Людина, яка звикає до щоденного покладання на інтелектуальний сервіс, вже не розглядає себе як повноцінного автора рішень – її психічна структура змінюється таким чином, що втрачається ініціатива, внутрішній імпульс до самостійного подолання сумнівів, невизначеності й складності (Singh, 2024). На нейропсихологічному рівні така залежність часто ґрунтується на стимуляції дофамінергічної системи: «швидка відповідь», отримана без зусилля, підкріплюється як позитивне підсилення, що поступово формує нові шляхи нейронної взаємодії, орієнтовані не на глибину, а на миттєву винагороду (Iqbal & Iqbal, 2024). Така логіка взаємодії зміщує фокус з роздумів на результат, з процесу пізнання – на споживання інформації (Çela, Binoshhi & Bino, 2024). У довготривалій перспективі це веде до психічної інфантилізації: доросла свідомість починає уникати відповідальності, складних етичних виборів і рефлексивної напруги, делегуючи ці функції зовнішньому технічному агенту (Горелова, 2022).

Іншою важливою загрозою є ілюзія взаємності – той тип комунікативної омани, коли людина сприймає відповідь алгоритму як справжній діалог, наділяючи штучний

інтелект здатністю до розуміння, турботи, присутності. У глибинному психологічному сенсі така ілюзія є проєкцією – перенесенням архетипічного образу Другого на штучний об'єкт, що лише імітує ознаки суб'єктності (Юнг, 2018). В емоційно вразливих контекстах – самотність, тривога, екзистенційна дезорієнтація – ця проєкція здатна закріпитися й стати основним каналом психоемоційного задоволення. Проте така заміна справжньої присутності симулякром веде до глибокої ізоляції (*Psychological Impacts of AI Dependence: Assessing the Cognitive and Emotional Costs of Intelligent Systems in Daily Life*. 2025). Здатність до емпатії, до розпізнавання живої людської неповторності, до терпіння до Іншого – усе це поступово замінюється рутинною взаємодією з передбачуваним, комфортним, але неживим співрозмовником. Ця форма взаємності позбавлена двозначності, розчарувань, ризику, отже, вона приваблива – але вона також позбавлена трансформаційного потенціалу, що завжди притаманний істинному людському контакту (Frank & Otterbring, 2024).

У результаті розгортається моральний ландшафт нового типу, де суб'єкт поступово перестає бути морально автономним агентом, здатним до оцінки, вибору і відповідальності (Deliu, 2025). Він перетворюється на користувача цифрових етичних матриць, який більше не потребує рефлексії – лише рекомендації. Така структура мислення і поведінки є критичною не лише для індивіда, а й для соціуму загалом, адже вона формує нову модель взаємодії, в якій етика поступається алгоритмічній доцільності, а моральна інтуїція витісняється статистичним розрахунком (Lee, Sarkar, Banks & Rintel, 2025; Jose, et al. 2025). Повернення до етичної суб'єктності у таких умовах вимагає зусиль (інтелектуального, психологічного й культурного) і водночас потребує усвідомлення глибини тих змін, які вже відбуваються у структурі свідомості сучасної людини.

Як писав Юнг, справжня моральність не може бути нав'язаною ззовні – вона є результатом глибокої внутрішньої роботи свідомості, яка розпізнає свої тіні, вступає з ними в діалог і не уникає болісної, але необхідної відповідальності (Юнг, 2018). Взаємодія з штучним інтелектом сьогодні надає людині величезні інструментальні переваги, проте водночас ставить перед нею питання: чи здатна вона залишитися моральною істотою в умовах, коли все навколо спонукає до делегування, спрощення і уникнення? Від відповіді на це питання залежить не лише етичний вектор майбутнього, а й сама здатність зберегти людське у світі, що дедалі більше імітує людяність, але не здатен її відчувати.

Висновки. Аналіз трансформацій свідомості в умовах взаємодії з технологіями штучного інтелекту дозволяє стверджувати, що ми перебуваємо на етапі глибоких антропологічних зрушень, які не обмежуються суто функціональними або комунікативними аспектами. Йдеться про зміну самої структури мислення, способів прийняття рішень, переживання реальності та моделювання взаємодії з Іншим. Штучний інтелект, хоча й не володіє свідомістю в онтологічному сенсі, виконує роль її симулятора, здатного впливати на ментальні, поведінкові й моральні механізми людської психіки.

Окреслені у статті феномени (від фрагментарності буденної свідомості до психологічної інфантилізації та етичного делегування) засвідчують складну діалектику впливу ШІ на сучасну людину. З одного боку, ці технології пропонують нові когнітивні можливості, розширюють доступ до інформації, автоматизують рутинні процеси, сприяють оперативному аналізу даних. З іншого боку, саме через ефект зручності, ілюзії суб'єктності й передбачуваності вони провокують появу механізмів, що знижують здатність до рефлексії, критичного мислення та відповідального морального вибору.

Особливої уваги заслуговує механізм антропоморфізації – психологічна

проекція, що спричиняє зміщення межі між технічним і людським, між симуляцією і справжньою суб'єктністю. У цьому контексті активізуються архетипічні структури психіки, що надають ШІ образів порадника, вчителя, співрозмовника, а іноді й морального авторитету. Відтак, взаємодія з ШІ перестає бути інструментальною – вона набуває ознак емоційного перенесення, залежності й поведінкової прив'язаності. Це, у свою чергу, веде до знецінення автентичного міжлюдського контакту, спрощення морального контексту вибору, втрати здатності до сумніву як фундаментального ресурсу свідомості.

Наголошено, що основними ризиками є когнітивна інертність, делегування етичної активності, втрата емпатійного потенціалу, зміщення уявлень про діалог і взаємність, а також заміна глибинного саморефлексивного пізнання зовнішніми інформаційними патернами. Залежність від ШІ не обмежується поведінковою сферою – вона охоплює моральну, інтелектуальну й символічну площину, поступово формуючи нову модель цифрової свідомості, в якій мислення більше не є передумовою дії, а лише реакцією на зовнішній запит.

У цьому зв'язку особливої актуальності набуває потреба у відновленні й культивуванні критичного мислення, здатності до філософської рефлексії, етичного сумніву та внутрішньої автономії. Необхідним є розвиток цифрової гігієни, що включає не лише технічні навички безпечного користування ШІ, а й психологічну грамотність – вміння розрізняти симуляцію й справжнє, штучне й людське, механізми проекції й реального контакту.

Рекомендовано подальші дослідження в галузі психології довіри до штучного інтелекту, аналізу механізмів морального делегування, вивчення нейропсихологічних корелятив поведінкової залежності від алгоритмізованих відповідей, а також міждисциплінарні дослідження у сфері

етичного програмування й освіти критичного мислення в цифрову добу.

Збереження людської суб'єктності в умовах масової інтеграції ШІ – це не лише

технологічний чи гуманітарний виклик, а нова онтологічна межа, що вимагає відповідального осмислення, академічного аналізу й екзистенційної мужності.

Література:

1. Декарт, Р. (2000). *Метафізичні роздуми* (З. Борисюк, Пер. з франц.). Юніверс. https://chtyvo.org.ua/authors/Dekart_Rene/Metafizychni_rozmysly
2. Кант, І. (2000). *Критика чистого розуму* (І. Бурковський, Пер. з нім.). Юніверс. https://chtyvo.org.ua/authors/Kant_Immanuel/Krytyka_chystoho_rozumu
3. Свідерська, О. І., & Дидів, І. В. (2021). Магічне мислення в цифрову епоху. *Вісник НУОУ*, (4(57)), 104–110.
4. Юнг, К. Г. (2018). *Архетипи і колективне несвідоме* (К. Котюк, Пер. з нім.; О. Фешовець, Наук. ред.; 2-ге опрац. вид.). Астролябія. Google Books
5. Polger, T. (2006). Natural minds. *Psyche*, 19(4), 539–556. ResearchGate
6. Jung, C. G. (1967). *Symbols of transformation: An analysis of the prelude to a case of schizophrenia* (Р. Ф. К. Галл, Пер. з нім.; 2-ге вид., випр.). Princeton University Press. Jungian Center
7. Mahari, R., & Pataranutaporn, P. (2025). Addictive intelligence: Understanding psychological, legal, and technical dimensions of AI companionship. MIT PubPub
8. Essel, H. B., Opoku, E. A., & Asamoah, D. (2024). ChatGPT effects on cognitive skills of undergraduate students. *Education for Information*, 40(2). ScienceDirect
9. Iqbal, U., & Iqbal, A. (2024). Assessing the effects of artificial intelligence on student cognitive skills. ResearchGate
10. Gerlich, M. (2024). Exploring motivators for trust in the dichotomy of human–AI trust dynamics. *Social Sciences*, 13(5), 251. MDPI
11. Çela, E., Binosh, G., & Bino, N. (2024). Risks of AI-assisted learning on student critical thinking: A case study of Albania. *International Journal of Digital Learning*, 10(1). IGI Global
12. Jose, S., et al. (2025). The cognitive paradox of AI in education: Between enhancement and erosion. *Frontiers in Psychology*, 16. Frontiers
13. Singh, P. V. (2024). Bridging the gap: AI and the hidden structure of consciousness. ResearchGate
14. Mehrotra, A. (2025). The erosion of cognitive attention in the age of AI. *Medium*. Medium
15. Deliu, R. (2025). Cognitive dissonance artificial intelligence (CD–AI): The mind at war with itself. Harnessing discomfort to sharpen critical thinking. *arXiv*. arXiv
16. Lee, H.-P., Sarkar, A., Banks, R., & Rintel, S. (2025). The impact of generative AI on critical thinking: Self-reported reductions in cognitive effort and confidence effects. *Microsoft Research*. Microsoft
17. Frank, D.-A., & Otterbring, T. (2024). Consumer autonomy in generative AI services: The role of task difficulty and design in enhancing trust. *Behavioral Sciences*, 14(3), 205. MDPI
18. Psychological impacts of AI dependence: Assessing the cognitive and emotional costs of intelligent systems in daily life. (2025). ResearchGate